

עמדות פוליטיות ביהודה ושומרון 1972-1973

אל"מ דוד פתחי

מ, צמוד" שלילי ל, צמוד" חיובי

לאינטרסים הציבוריים השוטפים שלנו ולא לקבל תכתיבים מבחוץ.

בהתייחסותה של האוכלוסיה לישראל ולישראלים חל תהליך של התפכחות כלשהי. לפני 1967 התאפיין היחס לישראל בדו-ערכיות קוטבית: אמונה בכך שהישראלי הוא כלי-יכול מבחינה טכנולוגית, מדעית ומדינית מחד-גיסא וראיית החברה הישראליית כחברה מוכת סתירות פנימיות העומדת להתפורר ולהתמוטט בכל רגע, מאידך-גיסא; עתה החלה האוכלוסיה להתייחס לישראל כאל אויב בשר-ודם, יעיל, מוכשר ורב תחבולות, אך עם זאת הגון ואנושי למדי. שינוי זה נובע במידה רבה מהתרחבות החשיפה של תושבי האיזור למציאות הישראלית; חשיפה בתחומים הכלכלי, האנושי-חברתי והרעיוני. לכן, בעוד שבשנים הראשונות לאחר מלחמת ששת-הימים היו הפועלים, הסוחרים והמטיילים הערבים נרתעים מלחצות את ה"קור-הירוק" אחרי מקרים של פיגוע בשטח ישראל מחשש ל"נקמה", הרי אפילו מייד אחר מאורעות מזעזעים כטבח הספורטאים הישראלים במינכן, לא היסס הרוב המכריע של הפועלים הערבים לצאת לעבודה כרגיל. מעניין לציין, שלאחר תקרית המטוס הלובי היו התגובות ביהודה ושומרון מתונות למדי והושמעה אף הדעה כי אין להניח שישראל גרמה להפלת המטוס מתוך ידיעה שיש בו נוסעים אזרחיים ובכוונה להשמידם, מאחר שמנסיונם למדו התושבים לדעת שישראל אינה

במאמרנו, חברה ופוליטיקה ביהודה ושומרון" (מערכות" 215, יוני 1971), תיארנו את ההרכב החברתי-פוליטי של אוכלוסיית יהודה ושומרון ואת ההתפתחויות שחלו בעמדותיהן הפוליטיות של הקבוצות השונות המעצבות את דעת הקהל מאז 1967 ועד 1971.

בתקופה המשותפת מאז 1971 ועד ראשית 1973 נמשכו התהליכים שתוארו במאמרנו הקודם והאוכלוסיה הושפעה מהתפתחויות שחלו במדינות ערב, מיחס מדינות אלה אל ארגוני המחבלים ומהתמורות שחלו במעמדה הבינלאומי של ישראל. השיפור הכלכלי שחל במצבה של האוכלוסיה באיזור יהודה ושומרון והשיפור ביחסיה עם הישראלים אתם היא באה במגע, סייעו ליצירת אורה רגועה. אחד האישים הפוליטיים הבולטים באיזור הגדיר את השינוי שחל בעמדת האוכלוסיה בצורה הבאה: "ב-1967 אימצנו לעצמנו כססמה וכמדיניות את הצמוד* השלילי ובהתבסס על אותה ססמה דחינו מראש כל הצעה ישראלית. כיום ססמתנו היא צמוד חיובי, כלומר — אנו מוכנים לבחון לגופה כל הצעה לרפורמה או לפיתוח שבאה מצד הממשל הישראלי, אם לפי הבנתנו אין היא עומדת בסתירה לאינטרסים הלאומיים; יתרה מזו, אנו נוטים היום, יותר מאשר בעבר, לסמוך על שיקול דעתנו בכל הנוגע

* עמדה איתנה, החזקת מעמד.

נוהגת כך. היו התבטאויות פומביות שקראו לממשלות ערב בכלל, ולממשלת לוב בפרט, להמנע מתגובה אלימה אשר תזיק לעניין הערבי. היו, כמובן, אף גילויי צער וגינויים חריפים על הפלת המטוס.

התגברות תחושת המציאותיות בהתייחסותה של האוכלוסיה לישראל החלה לערער את העמדות הפוליטיות המסורתיות ונוצרה תחושה של ספקנות לגבי האפשרות להגיע לפתרונות צבאיים או מדיניים קלים ומהירים. גברה התחושה שהפתרון חייב להיות מדיני והוא יושג בתהליך של הדיברות. תהליך זה איננו קצר ויש להניח שיימשך זמן רב. הספקנות הגוברת לגבי הפתרונות המדיניים הקלים, בהם האמינו תושבי האיזור בעבר, הביאה למפוכחות של האוכלוסיה לגבי הידיעות המתפרסמות, חדשות-לבקרים, באמצעי התקשורת, או המודלפות במתכוון על-ידי ממשלת ירדן. מפוכחות זאת יצרה עמדה של ספקנות לגבי אמינותה של המנהיגות הערבית. במאמר ראשי בעתון „אל-קדס“ (21 פבר' 72) נאמר:

„...למרות תקופה ארוכה זו (מאז מלחמת ששת-הימים, ד. פ.) ולמרות העול המונח על צוארון (של מדינות ערב, ד. פ.) הרי כל דיבור על איחוד השורות הנו כוזב, כפי שכל דיבור על תיאום מדיני ותיאום בין העמדות הצבאיות הנו חסר בסיס... ואנו כאן, יום עולים ויום יורדים, לפעמים מתלהבים ולפעמים מצטערים. אנו מדברים על „הצלחה“ הרחוקה, למרות אמונתנו שלכל התחלה יש סוף וכי הבעיה המסובכת תמצא את פתרונה וקרוב לוודאי שבפתרון זה תשתתף האנושות כולה.

„חששנו הוא שלערכים לא יהיה חלק חשוב בדבר; דבר זה יהיה מצער. על כל הערכים והפולטינאים, בעיקר המוכשרים, להציב לנגד עיניהם את המטרה כי הגיעה השעה שלחם זה יתפה, שיבוא הקץ לקטנוניות, שהתיאום הכוזב יהפוך לאמיתי — להבנת המציאות ללא קיצוניות והשמעת ססמות... הגיע הזמן שאומה זו תחשוב ברצינות ותאמר מילה רצינית, הגיע הזמן שההמונים ישמעו מלה רצינית מפי המנהיגים... הגיע הזמן שהעם הפלשתינאי יקח את בעייתו בידיו ויחשוב עליה ברצינות; הגיעה העת שיצא משורותיו מי שימשוך את השטיח מתחת לרגלי הסייעות המוליכות אותו שולל.“

אשר לסיכויים להסדר פוליטי קרוב, ניתן אף לומר שמפוכחות זו מיתנה את עמדת האוכלוסיה בכמה נושאים הקשורים לתנאי השלום. מבקר זר, למשל, „הופתע“ לשמוע בעת ביקורו בשכם, כי בני שיחו אמרו שהם מוכנים לוותר על ריבונות ערבית בכותל וברובע היהודי, למרות שבתקופת המנדט הוגדר הכותל על-ידי ממשלת המנדט ועל-ידי הבר האומים כרכוש הווקף המוסלמי, אשר ליהודים זכות להתפלל בו בלבד. כאשר „נוף“ אותו מבקר בבני שיחו, אמר להם: „מדוע אתם מוותרים מראש על דבר שהוא שלכם בזכות ומדוע אתם מוכנים להצהיר על נכונותכם לוותר עוד בטרם נאלצתם לעשות זאת במסגרת המשא-ומתן?“ ענו לו בני שיחו בהיתול ואמרו כי אכן ניכר שהוא אינו מכיר את התנאים בארץ ובאיזור וכדאי שידע שהם השתנו מאז ימי המנדט...

במסגרת מדיניות ה„צמוד“ השלילי הטילו על עצמם תושבי האיזור, בעידוד אחיהם שמעבר לגבול, מערכת של איסורים לגבי התנהגותם הציבורית; הם יצרו לעצמם קוד של כללים נוקשים, אשר הגדירו בצורה מפורשת את הדברים שמותר או אסור לבצע מבחינה לאומית. מערכת זו של כללים כללה

איסור מוחלט על כל שינוי במערך המוסדי-ציבורי; על רענון היצוג הציבורי ברמותיו השונות בדרך של בחירות שנערכות תחת שלטון הכיבוש; על מגע רשמי-פורמלי של גופים ציבוריים עם הממשל, מלבד מה שמתחייב מצרכי החיים היומ-יומיים. הלגיטימציה הלאומית לכל פעילות ציבורית הוכתבה על-ידי ממשלת ירדן, על-ידי יתר ממשלות ערב והליגה הערבית, ועל-ידי אש"פ*.

כתוצאה מהשינויים שתוארו לעיל החלו להיווצר בקיעים בסכרי האיסורים שהטילו התושבים על פעילותם הציבורית. הבחירות לעיריות, שיתוארו להלן, פרצו פרצה בסכרים אלה ובלטה התופעה של פעילות מוסדית-ציבורית מתרחבת והולכת בתחומים שונים: בחירות ללשכת המסחר; חידוש פעילות הסתדרות בעלי המקצועות החופשיים; פעילות ציבורית להקמת אוניברסיטה; התארגנות להקמת איגוד מקצועי של עובדי ההוראה וכיוצא-באלה.

התפתחויות אלה איפיינו בעיקר את גורמי הממסד הירדני לשעבר וההנהגה המקומית (ראה מאמרנו ב„מערכות“ 215, ע' 14). בעוד שהממסד הירדני לשעבר יכול היה להשתלב בנוחיות יחסית במדיניות ההפשרה של ירדן כלפי ישראל ובחתימתה להסכם פוליטי, הרי שהאינטלגנציה הלאומנית נאלצה להתמודד עם המשבר הרעיוני, המדיני והצבאי של ארגוני המחבלים מזה, ועם אוכלוסיית יהודה ושומרון, אשר נהתה אחר דרך המתניות והפיכחון, מזה.

רבים מבני האינטלגנציה זו, מתוך סקרנות אינטלקטואלית טבעית, הרחיבו את התעניינותם בישראל ובזרמים הרעיוניים השונים הרווחים בה ונפגשו עם גורמים ישראליים ציבוריים שונים; דבר זה גרם לכך שאמונתם באפשרות ההצלחה של דרך המלחמה הערבית להשגת המטרה הנוספת של החזרת הריבונות הערבית כולה, תחת סממת הריפובליקה החילונית והדימוקרטית, נפגמה.

מגעה הבלתי-אמצעי של האינטלגנציה עם המציאות הישר-אלית גרם להומניזציה גוברת של דמות ישראל בעיני האוכ-לוסייה ולחידוד ההשוואה המתסכלת בין המציאות החברתית-מדינית הערבית לבין המציאות הישראלית.

בשיר בלתי חתום, שהופיע בעתון „אל-פג'ר“ ב-22 בספטמבר 1972, נערכה השוואה בין הקונסטרוקטיביות של החברה הישראלית לבין הדסטרוקטיביות של החברה הערבית:

„ראיתי חופר בקיבוץ

גומה עמוקה

נוטע בה עץ...

מכנס בצמרת עליו

את חלומותיו הרחוקים המפוררים...

אולם כאשר יחזור, בעלי הכופות האדומות

(דהיינו חיילי הצע"י**, ד. פ.) לאיזור

הם: יסעירו את הארץ

יגעישו את הארץ...

וידיהם אוהזות בזריונות בקרדומות

כורתות עצים

* ארגון לשחרור פלשטין.
** צבא עבר-ירדני.

להקים קשתות ניצחון
לכבוד אבי הניצחון
לכבוד המנצח (רמו למלך חוסיין, ד. פ.)
שבקע את אויביו, בני הארץ..."
(התנגשות בין הצע"י לבין המחבלים
בספטמבר 1970, ד. פ.)

בשיר שהופיע בעיתון „אל-קדס“ ב-26 בפברואר 1973 מדברת
המשוררת פדוא טוקאן על התינוק הישראלי הגדל לתוך עולם
של מלחמה, בלי שנמלח-המבטחים הישראלי יבטיח את עתידו.
אומרת המשוררת לאיתן (סטריאוטיפ של הילד הישראלי, ד. פ.):

„...מי יתן ותישאר התינוק האדם,
חוששת אני ויראה
שתגדל בוז השבכה,
בוה הזמן פשוט-השוקיים, עטוי החאקי,
כמוות האכזרי, באש ובעשן,
יראה אני ילדי שהאדם בכ ימות,
ירד לטמיון...
ישקע במצלוחות.“

העיתונות היוצאת באיזור יהודה ושומרון ובמזרח ירושלים
המשיכה, בדרך-כלל, לבטא את העמדות הפוליטיות המוצהרות
המקובלות, בין אם במישור הפרו-ירדני ובין אם במישור
הפרו-פלשטינאי. אולם, עם זאת, התגלו פה ושם, לעתים בין
השיטים ולעתים בצורה גלויה ומוצהרת, התבטאויות המעידות
על תהליך של התפכחות. לא אחת קרה שהפער הגדול הקיים,
בדרך כלל, בין ההתבטאות הפוליטית הפומבית לבין השיחות
ב„סלונים“ הפוליטיים של האיזור, החל להטשטש. מספרם
הגדל והולך של מבקרי הקיץ והגברת הדרישה ל„איחוד משפ-
חות“ (כאשר ברוב המקרים מדובר על משפחות שלמות שיצאו
מהאיזור לפני 1967) הבליטו את העובדה שהאוכלוסיה בוטחת
ביציבות השוררת באיזור ואף מצליחה להעביר את בטחונה
לפזורה הפלשטינאית בארצות ערב. התייחסות חיובית זו
מאכלת בהדרגתיות את הנוקשות של העמדות הפוליטיות
המוצהרות.

לעומת כל האמור לעיל יש לזכור כי קיים צד שני למטבע
המפוכחות והמציאותיות המאפיינת את עמדתם של תושבי
האיזור — היינו הגברת תחושת התסכול המדיני והלאומי,
הנובעת מחוסר אפשרות לחוות פתרון מדיני-לאומי
קרוב, מהעדר תכנית מדינית מציאותית, שאפשר להאמין
בהתגשמותה הקרובה ומחוסר אפשרות לפעול למען מימושה
— הלכה למעשה — של תכנית מדינית כלשהי. תחושת תסכול
זו כובלת את ידי מנהיגות האוכלוסיה בתחום של העשייה
המדינית ומגבירה את התלות בפתרונות כפויים מבחוץ, אשר
יותר ויותר נעשים בלתי-מציאותיים בעיניה של האוכלוסיה;
שכן קיימת אכזבה מסיכוי של פתרון כפוי על-ידי המעצמות.
במסגרת זו יש לראות את שינוי היחס לירדן מאז נקודת השפל
של ספטמבר 1970 ועד להתייצבות היחסים שחלה במרוצת
1972. כיום רואה מרבית האוכלוסיה בהמשכת קשריה עם ירדן
את התגלמות הסיכוי להסדר מדיני כל-שהוא, את הצינור
להבטחת המעמד הערבי המוכר של האוכלוסיה ולמניעת היש-
ראליזציה שלה ואת הערבות להמשכת קיום הקשר עם העולם
הערבי. אין פירושו של דבר שמנהיגות האוכלוסיה רואה עצמה

מנועה מלמלא תפקיד מדיני פעיל, אם וכאשר ייכנס הדיון
המדיני על עתיד השטחים להילוך מדיני גבוה יותר. לכן אין
פירושו של דבר אף שמנהיגות זו רואה במשטר הקיים היום
בירדן את המשטר הרצוי לה והמקובל עליה. אף הממסד היר-
דני לשעבר באיזור יהודה ושומרון מרבה לדבר היום על הצורך
לשנות את אופי המשטר בירדן ל„אחר השחרור“, ולהגביר את
משקלם של הפלשטינאים במדינה ואת חלקם בעוגת השלטון.

ב-14 במרס 1973 ביטא האמדי כנעאן, ראש עיריית שכם
לשעבר, בראיון לעיתון „אל-קדס“ את תמיכתו באיחוד שתי
הגדות. יש לזכור שכנעאן ידוע כתומך באופן פומבי ביוזמות
ציבוריות ומדיניות מקומיות המבליטות את חשיבותה של
האוכלוסיה הפלשטינאית בשטחים, ועל רקע זה יש עניין מיוחד
בדבריו. אומר כנעאן:

„...איחוד שתי הגדות הוא הקשר הטבעי בין שני העמים
(הפלשטינאים ובני הגדה המזרחית, ד. פ.). יסוד היסודות הוא
הצורך להשתחרר מן הכיבוש בכל אמצעי ובכל דרך. מנקודת
ראות בינלאומית כבשה ישראל טריטוריה ירדנית ועליה לסגת
ממנה לפי החלטת מועצת הביטחון (242). באופן זה תחזור
הגדה המערבית באופן אוטומטי למצב שבו היתה לפני הכיבוש
הישראלי... איני רואה כל מניעה שהמלך ירכיז ויבטיח מעתה
ומראש שישנה את החוקה ויכניס סעיף שיתן לפלשטינאים את
הזכות למשול בעצמם וקשרם עם הגדה המזרחית יהיה
פדראלי; כך נהוג במקומות אחרים בעולם וזו ערובה אמיתית
לאיחוד אמיתי בין צדדים שונים. כאשר אנו מקבלים את
התכנית, אין אנו עושים זאת מתוך אהבה למלך ולמשטרו
אולם מתוך אמונה ותקווה באיחוד האומה הערבית. אל נשכח
שינקנו את האהדה לאיחוד הערבי מילדותנו והיינו מאשימים
את המדינות האימפריאליסטיות בקריעת איחוד סוריה (כוונתו
להגדרת ארץ-ישראל כ„סוריה הדרומית“ בראשית תקופת המנ-
דט, ד. פ.). נוסף על כך קיימים קשרים גיאוגרפיים, היסטוריים
וקשרי אינטרסים גרמניים בין שתי הגדות, אשר התחזקו במשך
20 השנה שעברו. אל נשכח שסלט ושכם, היו חלק של גפה
אחת, אל-בלקא, בתקופה העת'מאנית וקשרים משפחתיים ומס-
חיים קשרו את שתי הערים; ולבסוף — אל נשכח שבגדה

המזרחית יושבים שלושת רבעי מיליון פלשטינאים...“

עם זאת לא נדם קולם של האנטי-האשמים באיזור. יומון
ושבועון פוליטיים היוצאים בירושלים, „אל-שעב“ ו„אל-פג'ר“,
ממשיכים, בצורה עקיבה, לתקוף את משטרו של המלך חוסיין
ולהציגו כרודפם של הפלשטינאים. עיתונים אלה קוראים
„להשבת הזכויות“ של העם הפלשטינאי ולפעולה תקיפה נגד
מדיניות ישראל. ב-15 באוקטובר 1972 כתב „אל-שעב“:

„...לא ידוע בהיסטוריה שזכות אשר נלקחה בכוח הוחזרה
באמצעות פיוסו של הגולן, אלא-אם-כן הצד שזכותו ואדמתו
נשדדו רוצה להכנע לרצון הכוח, ולהסכים להגיון של ויתור
אחר ויתור, שעל אחר שעל וארץ אחר ארץ עד אשר יבוא יום
והמתעלמים והנרדפים יגלו כי לא נותר דבר מאימת הכיבוש.
„אנו מצלצלים בפעמון, אולי יתעוררו הנמים ואולי תגבר
תכונתם של אלה המתעלמים והמסיחים את דעתם. זהו יומם,
אם הם יודעים!“

קולות אלה מוצאים הדים באיזור, אולם אין בהם כדי לערער
את עמדת רוב המנהיגות המוכרת של הציבור התומכת בפתרון
מדיני, שיבטיח את הקשר בין שתי הגדות.

בצד ההתנגדות העקרונית המדינית לשלטון הישראלי התבלטו התחומים הבאים כמוקדי חיכוך בין האוכלוסיה ביהודה ושומרון לבין הממשל:

1. ענייני דת ומקומות קדושים (כגון זכויות היהודים במערת המכפלה).
2. ענייני פרקעות התיישבות (התנחלות בבקעת הירדן, שטחים סגורים וכו'); ;
3. איחוד משפחות ;
4. הגברת הנוכחות היהודית בירושלים (פינוי ערבים מהרובע היהודי וכו').

התחום הראשון עורר תגובות בעיקר באיזור חברון ומזרח-ירושלים. התחום השני עורר תגובות בשומרון (שכם, טובאס, עקרבה) וביהודה (בית-לחם). התחום השלישי הפך לנושא מרכזי וקבוע, בדו-שיח שבין נציגי האוכלוסיה והממשל; בכל הזדמנות העלו נציגי האוכלוסיה את הצורך הדחוף בהרחבת מסגרת איחוד המשפחות. הלחץ בנושא זה גבר מאוד במשך עונת ביקורי הקיץ (1972) ולאחריה. שיפור המצב בשטחים אי-הנוחות שגברה בפזורה הפלשטינאית לאחר מאורעות ספטמבר 1970, השתקפות דמות חיובית יותר של המצב בשטחים ובישראל כתוצאה מעונות רצופות של ביקורי קיץ — כל אלה הגבירו את הלחץ לקבלת אישורי איחוד משפחות; לא תמיד דווקא מתוך כוונה להשתקע בגדה המערבית, אלא לעתים קרובות מתוך כוונה לרכוש באופן לגיטימי מעמד של תושבי הגדה המערבית, מעמד שעשוי לשמש הגנה בפני תהפוכות העולם הערבי, כפי שהתבטאה אישיות משפטית בכירה במרי-רות ובכאב: „במשך 20 שנה היו הפלשטינאים בטרואמה של העדר-הזהות המדינית ואילו עתה הם לוחמים ונאבקים לרכישת זהות זו מטעם שלטונות הכיבוש של אויבם ישראל. הפלשטינאי היום רואה בתעודת הזהות הגדנית וברישון הביקור של הממשל אותה ערובה ומפלט לזהותו הקיבוצית, שלא הצליח למצוא בדרכונים הערביים.“

התחום הרביעי עורר תגובות ומחאות בעיקר בירושלים, והדים מסוימים אף באיזור יהודה ושומרון.

מוקדי חיכוך אלה בולטים במיוחד בהשוואה למוקדים הקודמים שכמעט נעלמו:

1. תביעה לחופש תנועה בתוך האיזור ומחוצה לו: מערבה לישראל ומזרחה לירדן ולארצות ערב ;
2. דרישה לשחרור העצירים המנהליים ;
3. שחרור אסירים.

היעלמותם של מוקדים אלה נובעת מכך שהתנועה בתוך האיזור ומן האיזור לישראל הינה חופשית, ואילו בתנועה מהאיזור מזרחה הונהגו תקלות מרחיקות-לכת; המעצר המנהלי בוטל למעשה ומספר האסירים בבתי-הסוהר הצטמצם במידה ניכרת. בדו-שיח שבין נציגי הממשל והאוכלוסיה תופסת כיום מקום מרכזי דרישת האחרונה להעלות את רמת השירותים. הגורמים העיקריים להעלאת דרישה קונסטרוקטיבית זו הם:

- א. העלאת רמת הציפיות כתוצאה משיפור המצב הכלכלי ;
 - ב. השלמה תוך כפיה עם הזמניות הקבועה שבמצב הכיבוש ;
 - ג. התעמקות ההרגל לראות בישראל ממשלה לגיטימית, אליה יש לבוא בתביעות להעלאת רמת השירותים.
- ראוי לציין, שלפחות בתחום המנהל המוניציפאלי היתה תביעה

זו, בחלק מערי הגדה, משולבת בהכרה שיש להטיל מסים עירוניים נוספים כדי להעלות את רמת השירותים.

הבחירות לעיריות, משמעותיותיהן ותוצאותיהן

בשליש הראשון של 1972 עמדה המציאות של המיקרופולי-טיקה הגדתית בסימן המאקרופוליטיקה הבין-ערבית. ב-15 במרס הכריז המלך חוסיין על תכנית הפדרציה ואילו ארגוני החבלה התכוננו לעריכת ועידת הארגונים לשחרור פלשטין בקהיר. לעומת זאת, עמד איזור יהודה ושומרון בסימן הבחירות לעיריות. הבחירות התנהלו בשני שלבים:

א. בחירות בשומרון וביריחו;

ב. בחירות ביתר נפות יהודה.

אם כי הבחירות התנהלו על-פי חוק הבחירות הירדני, הקובע צנזוס של מס (דינר לשנה) כתנאי להשתתפות באלקטורט — חוק אשר נתן יסוד להניח כי הבחירות לא תחוללנה תמורות מהותיות ביצוג של האוכלוסיה — בכל זאת חוללו הבחירות שינויים מפתיעים. שינויים אלה באו לביטוי ברענון היצוג במועצות העיריות, הן מבחינה כמותית והן מבחינה איכותית. משמעות הבחירות במכלול היחסים שבין הממשל לבין האוכלוסיה היתה נעוצה בעיקר בעובדה שהבחירות נערכו הרף הלחצים הכבדים שהופעלו על-ידי ממשלת ירדן (אם כי אחר-כך נסוגה ירדן מהתנגדותה הפעילה, למרות שלא שינתה את עמדתה המוצהרת), ועל-אף התנגדותם החריפה של ארגוני המחבלים, אשר עשו כל אשר ביכולתם לשבש את הבחירות, בעיקר בשכם, על-ידי תעמולה, איומים (כולל פיגועים קרים), פיתויים כספיים, איום בסנקציות על בני משפחה המצויים בחו"ל ועל אינטרסים של תושבי שכם בחו"ל.

עריכת הבחירות בתנאים אלה שימשה בידי האוכלוסיה הוכחה לכך שיש ביכולתה לעמוד על דעתה ולשרת בצורה הנראית לה את האינטרס הלאומי. מעניין לציין שמשבר הבחירות בשכם (כאשר התפטרה רשימתו של האמדי כנעאן והיה חשש שיתר המועמדים יחזרו בהם מכוונתם לרוץ לבחירות) לא הדביק את יתר ערי הגדה וכן לא הושמעה הטענה כי ההסכמה לעריכת בחירות באיזור יהודה ושומרון, בעוד שאין גערת בחירות במקביל במזרח-ירושלים, כמוה כהודאה בדיעבד בהבדל הקיים בין מעמדה של ירושלים לבין זה של איזור יהודה ושומרון. הבחירות הכניסו למעגל האחריות המוניציפאלית מספר גדול של אנשים שזו להם הופעתם הראשונה על במת החיים הציבוריים (למעלה ממחצית הנבחרים).

אישים אלה גבחרו בהקשר של מאבק בחירות שבו נדונו הבעיות הנובעות ממצאות החיים בשטחים וכאשר המועמדים מתחרים זה בזה בטענה שהם ייטיבו לייצג את האוכלוסיה בפני שלטונות הממשל. בין המועמדים החדשים הופיעו מספר צעירים משכילים, סוחרים ואנשי עסקים, שבנו את מעמדם הכלכלי אחר 1967 ונציגים של שכבות נמוכות יותר, אשר בתנאים המקובלים לפני 1967 לא נחשבו לבעלי רמה מתאימה לצורך הנשיאה באחריות מוניציפאלית. בערים הקרובות לקו הירוק ניכרה התמורה בייצוג המוניציפאלי בצורה בולטת יותר ואילו בערים העורפיות או המסורתיות (כגון חברון) נבחרה בדרך-כלל מחדש ההנהגה הקודמת.

למרות האמור לעיל, התבססה עדיין מערכת הבחירות ביהודה ושומרון על קבוצות אישים הנשענות בעיקר על תמיכה חמו-

לתית-עדתית. הספקות שהיו בקרב האוכלוסיה כי ירדן לא תכיר בראשי-הערים החדשים, דבר שיפגע בתפקידם של ראשי העיריות כמנהיגות מוכרת של האוכלוסיה גם בעיני שלטונות ירדן, לא עמדו במבחן המציאות. מלבד ראש עיריית רמאללה, הכירה ירדן בכל ראשי-הערים החדשים (אי ההכרה בראש עיריית רמאללה, נבעה מכך, שירדן ממשיכה לראות בראש העיר המגורש, נדים זרו, את ראש העיר החוקי של רמאללה, על-אף שבינתיים מונח לשר בממשלת ירדן). אין תימה, איפוא, שכמה מראשי-הערים החדשים הרשו לעצמם לנקוט צעדים לפיתוח עריהם תוך הסתייעות בממשל. מספר עיריות החליטו, למשל, להתחבר לחשמל הישראלי והרחיבו את נכונותן לקבל סיוע בתחום הפיתוח. חשש נוסף של האוכלוסיה היה כי הממשל הצבאי ינצל את חוק הבחירות הירדני, המקנה לשר הפנים סמכויות נרחבות למינוי חברי מועצה וראשי ערים, כדי להתערב בקביעת נציגי האוכלוסיה ולהעלות אישים הרצויים לממשל. חשש זה התבדה, לאחר הבחירות בשומרון, שכן הממשל נמנע מלהתערב במינוי ראשי הערים וכן נמנע מלמנות חברי מועצה נוספים. בבחירות ביהודה נעלם חשש זה לחלוטין. הבחירות עוררו ציפיות ציבוריות ומדיניות. ראש עיריית חברון אמר, בראיון שהתפרסם בעיתון „אל-קדס“ ב-30 באפריל 1972, כי הוא „מאמין בכך שחייבים לבחור בגוף חדש שייצג את העיריות בגדה המערבית במשא-ומתן של הערבים עם ישראל“. הוא אף ציין כי „מועצה מבצעת, שתורכב מהמועצות העירוניות, תוכל לבטא את העם הפלסטינאי, אשר יטפל בעצמו בבעיותיו“. הצהרה זו אמנם מותנה על-ידו לאחר מספר ימים, אולם אך טבעי היה, שכתוצאה מההתעניינות הרבה של מדינות ערב, של דעת הקהל העולמית ושל דעת הקהל הישרא-אלית בנושא הבחירות לעיריות, היו הציפיות והחששות מהת-פתחות זו מנת חלקם של חוגים נרחבים. במאמר ראשי, שהתפרסם בעיתון „אל-קדס“ ב-3 במאי 1972, מתאר העיתון את התפתחות הרעיון לעריכת בחירות לעיריות בגדה המערבית ואת תמיכתו בעריכתן. אולם, מעיר העיתון: „הבחירות העירוניות אינן נחשבות כמייצגות את רצון התושבים ככלל ולכן אסור למועצה עירונית כל-שהיא, בדרך כל שהיא, ליטול חלק בפעולות מדיניות בהן ייצגו את התושבים; זאת כיוון שה-בחירות נערכו על סמך חוק שאיננו מבטא ייצוג פוליטי כללי ולכן אינו יכול להיות מוסכם על הכלל, אלא אם הוא כולל ומקיף“. העיתון מוסיף ואומר כי „למרות מגמה זו מצדנו ונוסף לשיקולים מסוימים בעניין ירושלים שגרמו לה להיות מנותקת באופן בלתי-טבעי מן הבחירות וחרף ההסתייגות המדינית שאנו מביעים ומדגישים בעניין זה ובעניין כל צעד אחר שיצרף את ירושלים לישראל — למרות כל זאת, אנו מבקשים מהמועצות העירוניות החדשות, על הפנים החדשות והוותיקות שבהן, שתהיינה מקור תקווה ואמון לתושבים ותת-מסרנה בכל לבן ומאודן לפעולה מאומצת ונושאת פירות. מותר לנו לבקש שתפעלנה למען הרחבת מסגרת הסמכויות שלהן. לפי דעתנו אין מנוס מכך שהעיריות תתפנינה לעסוק באופן מעשי ואחראי בעניין החינוך ולפקח על ניהול ענייני הסעד. העיריות חייבות לפעול בתחום האמנות, המוזיאונים והספורט וכן לפעול למען שיטת הבחירות והתחום השכבתי המצומצם לתחום הכולל והמקיף, אשר יפתח הזדמנו-יות שוות לאשה ולגבר, למשלם המסים ולשאינו משלם. על כל

פנים, איננו שוכחים לאמץ את ידי אלה שזכו לאמון התוש-בים.“

בעקבות הבחירות לעיריות הועלה נושא הבחירות ללשכות המסחר. בניגוד לבחירות לעיריות, לא נקבע מועד אחד לערי-כת הבחירות ללשכות המסחר. הוחלט שהממשל יאשר עריכת בחירות בכל לשכת מסחר שתבקש זאת. הסוגיית הראשונה, בתחום זה, היתה לשכת המסחר בג'נין, שבה נערכו הבחירות ב-5 באוקטובר 1972.

בעוד שהלשכה היוצאת היתה מורכבת משישה סוחרים שמו-צאם מג'נין, ואחד מאום אל-פחם, הרי הלשכה החדשה מורכבת מארבעה סוחרים מכפרי הנפה, מפליט אחד, משניים מאום אל-פחם ורק מאחד מהעיר ג'נין. לעומת רוב מוחלט של סוחרים עירוניים בלשכה היוצאת, הורכבה הלשכה החדשה בעיקר מסוחרים שמוצאם מהעורף הכפרי של ג'נין ואין בה ייצוג למשפחות „המיוחסות“ של העיר. אחרי סוחרי ג'נין, ביקשו אף סוחרי שכם לערוך בחירות ללשכת המסחר בעירם. הבחירות נערכו ב-11 בינואר 1973 ותוך השתתפות ערה ביותר של הסוחרים. מתוך 12 חברי מועצת הלשכה שנבחרה — עשרה הינם „פנים חדשות“ בתחום זה של הפעילות הציבורית. בין הנבחרים ארבעה בעלי השכלה אקדמאית, אחד חבר מועצת העיר ואחד חבר פרלמנט ירדני לשעבר, דבר המעיד על התשי-בות שציבור הסוחרים בשכם מייחס ללשכה. מעניין לציין, שאף המנהיגות המשפחתית-כלכלית של שכם העמידה בראש רשימתה בחור צעיר (32) בעל השכלה אקדמאית בתחום הכלכלה.

בעקבות ג'נין ושכם הוגשה בקשה על-ידי סוחרי קלקיליה להקמת לשכת מסחר בעיר. עד כה לא היתה לשכת מסחר בקלקיליה, וסוחריה היו חברים בלשכת המסחר בטול-כרם. שיקומה של העיר והתפתחותה אחר 1967 הרחיבו וגיוונו את עיסוקיהם של תושבי קלקיליה ויצרו שכבה חדשה של סוחרים, אשר ביקשו להתארגן ולהקים גוף שידבר בשמם בפני שלטו-נות ישראל וירדן. הבחירות נערכו ב-15 בפברואר 1973. השתתפות הסוחרים בבחירות היתה ערה מאוד ושמונה המועמ-דים שנבחרו מייצגים את החוגים השונים של שכבת הסוחרים של העיר, אשר הרחיבה את פעולתה הכלכלית לאחר 1967 ונערכה לשרת את הגל הגואה של הביקוש למוצרי צריכה, המאפיין את שכבת הפועלים בעיר.

פניות לעריכת בחירות בלשכות המסחר הגיעו אף מרמאללה, כאשר קבוצה אחת של סוחרים תמכה בעריכתן וקבוצה אחרת — התנגדה. עד כה לא הכריעו סוחרי רמאללה בדבר עריכת בחירות ללשכת המסחר בעירם. הוגשה אף בקשה לעריכת בחירות ביריחו.* יש להניח שבדרך זו תיערכנה בחוד-שים הקרובים בחירות ביתר לשכות המסחר. הדבר המאפיין את הבחירות ללשכות המסחר הוא השינוי המעמיק בייצוג הסוחרים, כאשר אלמנטים לא-ממוסדים (כפריים בג'נין וצעי-רים בלשכת המסחר בשכם) תפסו את מקום ההנהגה הוותיקה. חשוב לציין כי לשכת המסחר ממלאת בהווי החיים הכלליים של איזור יהודה ושומרון לאחר 1967 תפקיד חיוני כגורם המייצג את האינטרסים הכלכליים של הערים השונות בפני שלטונות הממשל מחד-גיסא ושלטונות ירדן, מאידך-גיסא.

* בינתיים נערכו כבר הבחירות ביריחו. — המער.

לאחר הבחירות ניכרה התחדשות בפעולות של הסתדרויות בעלי המקצועות החופשיים, הסתדרות הרופאים, הסתדרות הרוקחים, הסתדרות המהנדסים וכו'. הסתדרויות אלה הקימו לעצמן גופים ייצוגיים גדתיים, שנועדו לדאוג לרמת המקצוע ולייצג את העוסקים בו בפני שלטונות הממשל ובפני הסתדרות יות מקבילות בירדן. ראוי לציין שאף עורכי-הדין החלו להת-ארגן להקמת לשכה באיזור יהודה ושומרון, כדי להקנות לגי-טמציה ציבורית ומשפטית לעבודתם באיזור; זאת בניגוד להחלטת עמיתיהם בגדה המזרחית, שקראו להמשכת שביתת עורכי-הדין. לאחר הבחירות, התחדשה הפעילות הציבורית בנושא הקמת אוניברסיטה באיזור יהודה ושומרון. פעילות זו באה לביטוי בהקמת ועדה מכינה, אשר הכינה הצעה לתקנון להקמת אוניברסיטה והעמידה את הצעתה לדיון ציבורי מעל דפי העיתונות ואף תיקנה את הצעתה המקורית לנכוח הביקור-רת הציבורית. הוועדה המכינה מאמינה ביכולתה להתגבר על התנגדות ירדן להקמת אוניברסיטה, ולזכות בהכרה ירדנית מזה ובהכרה של התאחדות האוניברסיטאות הערביות מזה. כמו-כן, התגברה פעילות אגודות הצדקה ואגודות הסעד, התאחדויות הנשים והמועדונים החברתיים והספורטיביים. באיזור נערכו ימי-סרט, בזארים של צדקה, סימפוזיונים בנושאי חברה ותרבות ואף הופיעו כמה להקות תיאטרוניות של חובבים ומקצוענים-למחצה.

לפי החוק הירדני הוטל איסור על עובדי המדינה להתארגן באיגוד מקצועי. במרס 1972 פנו עובדי החינוך בנפת חברון והגישו בקשה להקמת איגוד מקצועי של עובדי ההוראה בנפה. לאחר שניתנה להם הסכמה עקרונית, החלה פעילות ענפה ברחבי יהודה ושומרון בקרב עובדי ההוראה להקמת ארגון ארצי של עובדי ההוראה ואף הוגשה בקשה רשמית, מלווה בטייטת תקנון. רעיון זה נתקל בהתנגדות ממשלת ירדן וארגוני המחבלים, אולם לאחרונה רפתה התנגדות זו.

סיכום ביניים

ההתפתחות שתוארה לעיל באיזור יהודה ושומרון אינה מנותקת מההתפתחויות במישור הבינערכי והבינלאומי. השינויים שחלו ביחסה של ירדן כלפי ארגוני המחבלים, במעמדה של מצרים בעולם הערבי, וביחסה של מצרים לבעיית הסדר הסכסוך — כל אלה יצרו את הרקע למצב של „דריכה במקום” בתחום המדיני. איבוד התנופה לכאורה, בחדירתה של ברה"מ למזרח-התיכון, העדר נכונותה לתמוך באופן צבאי בניסיון לכפות על ישראל לסגת מן השטחים המוחזקים והתמיכה הגוברת של ארה"ב בישראל — כל אלה תרמו אף הם לתחושת האוכלוסיה כי אין לצפות לפתרון מדיני קרוב, שייכפה על הצדדים על-ידי גורמים מעצמתיים. האופי הקיצוני של פעולות המחבלים בחו"ל, לאחר הופעת „ספטמבר השחור” ולאחר ביטולן של האופציות האחרות לפעילות מחבלים שהיו קיימות עד למלחמת האזרחים בירדן, צימצמו אפילו את אמונתם של אותם הגורמים באוכלוסיה שתמכו במחבלים מבחינה רעיונית. התמעטה התקוה שהישועה לפלסטינאים תבוא על-ידי טרור של מחבלים.

אזירה כללית זו צימצמה באופן אובייקטיבי את מרחב התמרון המדיני של האוכלוסיה, שהיה בלא-הכי צר ביותר. מצרים והמדינות, „המתקדמות” ממשיכות לתבוע מאוכלוסית השטחים להימנע מכל יוזמה מדינית ולתת יד לפעולות ההתנגדות לכיבוש. ירדן, לעומת זאת, הגם שהיא אוסרת על תושבי

איזור יהודה ושומרון לנקוט יוזמות מדיניות עקרוניות, אינה נרתעת מלגייס את תמיכתה של אוכלוסית האיזור בתכנית ובצעדים מדיניים של ממשלת ירדן; היא נוהגת להציג עצמה בפני יתר ארצות ערב כממשלה הפועלת בהסתמך על האינ-טרסים של תושבי האיזור ותוך התייעצות עם מנהיגיהם. כאשר הותקף המלך חוסיין על-ידי מצרים, לאחר פרסום תכנית הפדרציה, הבליטה ממשלת ירדן כי נועצו במנהיגי יהודה ושומרון על תכנית זו, והם תומכים בה למעשה. ירדן אף נזקקה, לא אחת, לעמדתם המוצהרת של תושבי האיזור בשאלות כגון מדיניות הגשרים הפתוחים.

נוצר מצב של מתאם שלילי בין צמצום מרווח התמרון המדיני של אוכלוסית יהודה ושומרון בתחום המאקרופוליטיקה (דהיינו, בשאלת הסכסוך הישראלי-ערבי) ובין מרווח התמרון המתרחב שהאוכלוסיה מעוזה ליטול לעצמה בתחום המיקרופולי-טיקה (דהיינו, בשאלות קיומה היומיומי ויחסה עם הממשל הצבאי, עם השוק והכלכלה הישראליים ועם הגדה המזרחית). בתחומים רבים הצליחו גורמים ציבוריים בקרב אוכלוסית האיזור לקבל החלטות שהן בניגוד לעמדות ירדניות, בינ-ערביות וחבלניות מוצהרות, לבצע את החלטותיהם אלה ואף לקבל עליהן בדיעבד הכשר ירדני. ציינו לעיל את הבחירות לעיריות, את הפעילות הציבורית להקמת האוניברסיטה, את נכונות כמה מראשי העיריות החדשים להיעזר בשירותים ישראלים (כגון חשמל) וכיוצא באלה.

בתחום זה יש לעמוד במיוחד על שאלת הגשרים הפתוחים. בלחץ כמה ממדינות ערב הועלה הנושא מספר פעמים לדיון במועצת הליגה הערבית ותושבי האיזור לא היססו להתכנס ברמה של ראשי עיריות ולשכות מסחר ולשלוח משלחת שתייצג את עמיתיהם בפני מועצת הליגה. ניתן לומר כי כיוון ההתפתחות מצביע על כך, שכלל שמתארכת התקופה שבה נמשך המצב הקיים בשטחים, יעזו תושבי האיזור לנקוט יוזמות רבות בתחום ה„צמוד” החיובי ואף יגנו על האינטרסים שלהם בפני ירדן ומדינות ערב בתחומים הנוגעים לחיי היום-יום ולמעמדם הציבורי-מדיני.

כמה אישי ציבור באיזור מותחים ביקורת על מדיניותם של ארגוני המחבלים. הם אינם רואים ביעדים המדיניים של האר-גונים לשחרור פלשטיין יעדים בני-השגה והם אינם מאמינים שפעולות המחבלים, בדרך שבה הן מתבצעות עתה, יקדמו את ענייניהם של הפלשטינאים. הם אינם מהססים לבטא את עמדתם זאת בעל-פה ולעתים אף בכתב, אם כי בדרך-כלל בצורה עקיפה.

אשר לבעיית ההסדר עם ישראל, ניתן לומר כי משקלה של המנהיגות המוכרת של אוכלוסית יהודה ושומרון מונח על כף המאזניים הממתנת ולא המחמירה. בדברים על הסדר המ-דיני הם מתארים אותו כמצב של גבולות פתוחים ותנועה חופ-שית בין יהודה ושומרון לבין ישראל, אולם הם עומדים על כך שלא יהיו שום „ויתורים טריטוריאליים” לישראל. תהליכי-התמורה הכלכליים והחברתיים העוברים על אוכלוסית יהודה ושומרון עתידים להשפיע על המערך המנהיגותי, על הארגון החברתי ועל ההשקפות והדעות. מוקדם עדיין להתנבא לגבי מהותם של שינויים אלה, אולם יש לזכור שעד כה סיעה המגע עם המציאות החדשה ליצירת דמות מציאותית יותר של ישראל בעיני האוכלוסיה.